

УДК 159.922.8

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-2.14>**Т. В. Павленко**аспірант
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ХЛОПЦІВ-ПІДЛІТКІВ

У статті представлені та проаналізовані емпіричні дані щодо чинників розвитку комунікації у хлопців-підлітків та вивчено, які внутрішні якості виступають як чинники розвитку їхніх комунікативних властивостей. За допомогою розробленої програми діагностики, яка коротко представлена у статті, вивчено рівень розвитку комунікативних властивостей і особистісні якості, які, за припущенням, могли слугувати чинниками розвитку цих властивостей учнів, які увійшли до вибірки. За допомогою кореляційного аналізу вдалося виявити, які саме внутрішні чинники впливають на рівень розвитку комунікативних властивостей хлопців у підлітковому віці загалом і в молодшому та старшому підлітковому віці зокрема. Додатково акцентовано увагу на відмінностях у розвитку цих властивостей між вибірками молодших і старших хлопців-підлітків. Тобто у статті зазначено, який особистісний чинник і з якою інтенсивністю впливає на розвиток комунікативних властивостей у хлопців у заявленому віці, а також на різних вікових етапах підліткового періоду. Визначено вісім чинників розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків. Це такі чинники, як: рівень самоповаги, рівень комунікативного самоконтролю, потреба у спілкуванні, рівень розвитку емпатії, дратівливість, емоційна стабільність, сором'язливість, залежність від думки оточення (конформізм – нонконформізм). Проведено умовну класифікацію чинників на позитивні (тобто такі, розвитку яких варто сприяти) та негативні (ті, які перешкоджають розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків).

Додатково проведено порівняння впливу чинників розвитку комунікативних властивостей на різних вікових етапах та на вибірку загалом. Тобто у статті проаналізовано спільні та відмінні риси розвитку комунікативної сфери в молодших і старших хлопців-підлітків, визначено найбільш вагомі позитивні та негативні чинники розвитку комунікативних властивостей, а також зіставлено ці дані із загальною вибіркою. Загалом, дані можуть бути використані як у шкільній роботі, так і в подальших дослідженнях комунікативних властивостей підлітків.

Ключові слова: підлітковий вік, хлопці, підлітки, комунікація, комунікативні властивості.

Постановка проблеми. Підлітковий вік є сенситивним періодом для формування комунікативної компетентності та розвитку комунікативних умінь і навичок. Увесь підлітковий вік визначається важливими новоутвореннями: наявністю особливої потреби у спілкуванні, становленні самооцінки, виникненні почуття дорослості як особливої форми самосвідомості, розвитком здатності до рефлексії, прагненням до встановлення та розширення соціальних і комунікативних контактів. Проте вплив вищезазваних компонентів на розвиток комунікативних властивостей хлопців-підлітків недостатньо вивчено.

Аналіз останніх публікацій. Проблемою розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків цікавилися вчені різних галузей. Л. Котлова [1] стверджувала, що важливою складовою частиною комунікативної сфери є змагання за лідерство, за успіхи у фізичній та інтелектуальних сферах, за дружбу і прихильність. Н. Латта зазначає, що для хлопців характерна конкретизація мовлення: вони ненавидять довгі розмови, намага-

ються спілкуватися лише через справи, виражати свої думки коротко і ясно [2]. О. Лящ стверджував, що для хлопців характерний нижчий розвиток сензитивності, ніж для дівчат [3].

Мета статті – емпірично визначити чинники розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення чинників розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків нами застосовано сім діагностичних методик, за якими разом отримано сорок три показники. Серед них чотирнадцять показників отримані за підлітковим варіантом Тесту-опитувальника Кеттела, дванадцять – за Фрайбургським багатofакторним опитувальником (FPI), дванадцять – за Тестом-опитувальником самоставлення (В. Столін, С. Пантелєєв), один – за тестом «Оцінка самоконтролю у спілкуванні» (за Маріоном Снайдером), один – за тестом визначення потреби у спілкуванні (далі – ПС) (Ю. Орлов), два – за тестом «Комунікативні та організаторські схильності» (далі – КОС) (В. Синявський, В. Федоришин), один – за мето-

дикою «Діагностика рівня емпатії» (І. Юсупова). Із сорока трьох показників сорок характеризують рівень розвитку особистісних якостей, що, як ми передбачали, можуть бути чинниками розвитку комунікативних властивостей підлітків, а три показники визначали рівень розвитку цих властивостей.

У результаті проведеного нами кореляційного аналізу (за Спірменом) визначено, що вісім якостей із сорока отриманих можуть попередньо розглядатися як можливі особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків. Це такі показники, як: рівень самоповаги, рівень комунікативного самоконтролю, потреба у спілкуванні, рівень розвитку емпатії, дратівливість, емоційна стабільність, сором'язливість, залежність від думки оточення (конформізм – нон-конформізм) (таблиця 1).

Для розвитку комунікативних властивостей хлопців найбільш значущий позитивний показник – рівень розвитку емпатії (r досягає 0,43). Менш виражені позитивні показники самоповаги й емоційної стабільності (r досягає 0,26–0,34). Важливо зазначити, що всі ці показники мають зв'язок за всіма трьома шкалами.

Найбільший рівень значущості має негативний показник сором'язливості (r досягає – 0,40), який має зв'язок за двома шкалами. Тобто у хлопців цей показник не є таким, що перешкоджає встановленню комунікативних контактів у групах.

Менш виражений зв'язок має негативний показник дратівливості (r досягає – 0,4), вплив якого також виражений у розвитку комунікативних властивостей дівчат. Додатково спостерігається негативний вплив рівня комунікативного самоконтролю та сенситивності (r – від – 0,2 до – 0,28).

З метою більш детального вивчення чинників розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків ми визначили особливості розвитку

комунікативних властивостей хлопців 12–13 років (таблиця 2).

На розвиток комунікативних властивостей молодших хлопців-підлітків впливають шість особистісних якостей, серед яких три показники мають позитивний зв'язок, три – негативний.

Найбільш значущим показником із позитивним впливом є потреба у спілкуванні (r досягає 0,53). Менш виражений позитивний зв'язок мають такі показники, як рівень розвитку емпатії й емоційна стабільність (r досягає 0,37–0,4).

Найбільший негативний вплив має показник сором'язливості (r досягає – 0,5). Менш виражений негативний зв'язок мають дратівливість і ступінь прийняття моральних норм ($r = -0,24 - (-0,28)$). Останній показник характерний лише для хлопців цього віку, оскільки його вплив не виявлено під час кореляційного аналізу вибірки дівчат і загальної вибірки хлопців. Окрім того, показник ступеня прийняття моральних норм єдиний, що має зв'язок за всіма трьома шкалами.

Надалі ми проаналізували вплив особистісних якостей на розвиток комунікативних властивостей у хлопців 14–15 років (таблиця 3).

Досить виражений позитивний зв'язок за двома шкалами має показник рівня розвитку емпатії (r досягає 0,50). Менш виражений позитивний зв'язок має показник емоційної стабільності (r досягає 0,35), проте цей показник має зв'язок за всіма трьома шкалами.

Найбільш значущий показник дратівливості, який має негативний зв'язок за трьома шкалами (r досягає – 0,53). Варто зазначити, що цей показник також найбільш значущий для дівчат даного віку та не має впливу на вміння встановлювати контакти в малих групах [4]. Менш виражений зв'язок за трьома шкалами має показник сором'язливості.

Окремо варто зазначити показник самоповаги, який має негативний зв'язок лише за третьою шка-

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки комунікативних властивостей і особистісних якостей хлопців-підлітків (N = 110)

№	Показник	Рівень розвитку комунікативних здібностей ⁴		Комунікативність ⁶		Комунікабельність (A) ⁷	
		r	$p \leq$	r	$p \leq$	r	$p \leq$
1.	Самоповага ¹	0,13	–	0,26	0,01	0,2	0,1
2.	Рівень комунікативного самоконтролю ²	– 0,28	0,01	– 0,24	0,01	– 0,11	–
3.	Потреба у спілкуванні ³	0,22	0,01	0,3	0,01	0,23	0,1
4.	Рівень розвитку емпатії ⁵	0,42	0,001	0,43	0,001	0,15	–
5.	Дратівливість ⁶	– 0,4	0,001	– 0,37	0,001	– 0,07	–
6.	Емоційна стабільність ⁷ (С)	0,3	0,01	0,34	0,001	0,27	0,01
7.	Сором'язливість ⁶	– 0,39	0,001	– 0,4	0,001	– 0,11	–
8.	Сенситивність ⁷ (І)	– 0,16	0,1	– 0,2	0,04	0,01	–

Примітки: дані отримані за такими методиками: 1 – Тест-опитувальник самоставлення Століна, 2 – тест «Оцінка самоконтролю у спілкуванні» (за Маріоном Снайдером), 3 – тест для визначення потреби у спілкуванні (Ю. Орлов), 4 – «Комунікативні та організаційські схильності» (В. Синявський, В. Федорошин); 5 – методика «Діагностика рівня емпатії» (І. Юсупова); 6 – Фрайбургський багатфакторний особистісний опитувальник; 7 – Тест-опитувальник Кеттела для підлітків.

Таблиця 2

**Кореляційні зв'язки комунікативних властивостей
і особистісних якостей хлопців 12–13 років (N = 61)**

№	Показник	Рівень розвитку комунікативних здібностей ²		Комунікативність ⁴		Комунікабельність (А) ⁵	
		г	р ≤	г	р ≤	г	р ≤
1.	Потреба у спілкуванні ¹	0,46	0,001	0,53	0,001	0,08	–
2.	Рівень розвитку емпатії ³	0,4	0,01	0,37	0,01	0,1	–
3.	Дратівливість ⁴	– 0,23	0,1	– 0,28	0,1	0,14	–
4.	Емоційна стабільність ⁵ (С)	0,37	0,01	0,34	0,01	0,16	–
5.	Сором'язливість ⁴	– 0,41	0,001	– 0,50	0,001	0,07	–
6.	Ступінь прийняття моральних норм ⁵ (G)	– 0,21	0,10	– 0,24	0,1	0,26	0,1

Примітки: дані отримані за такими методиками: 1 – тест для визначення потреби у спілкуванні (Ю. Орлов), 2 – «Комунікативні та організаторські схильності» (В. Синявський, В. Федорошин); 3 – методика «Діагностика рівня емпатії» (І. Юсупова); 4 – Фрайбургський багатофакторний особистісний опитувальник; 5 – Тест-опитувальник Кеттела (для підлітків).

Таблиця 3

**Кореляційні зв'язки комунікативних властивостей
і особистісних якостей хлопців віком 14–15 років (N = 49)**

№	Показник	Рівень розвитку комунікативних здібностей ³		Комунікативність ⁵		Комунікабельність ⁶ (А)	
		г	р ≤	г	р ≤	г	р ≤
1.	Самоповага ¹	– 0,02	–	0,17	–	0,27	0,1
2.	Рівень комунікативного самоконтролю ²	– 0,44	0,01	– 0,4	0,005	– 0,17	–
3.	Рівень розвитку емпатії ⁴	0,48	0,001	0,50	0,001	0,235	–
4.	Дратівливість ⁵	– 0,53	0,001	– 0,41	0,01	– 0,26	0,1
5.	Емоційна стабільність ⁶ (С)	0,24	0,11	0,35	0,01	0,35	0,01
6.	Сором'язливість ⁵	– 0,32	0,1	– 0,28	0,05	– 0,31	0,1

Примітки: дані отримані за такими методиками: 1 – Тест-опитувальник самоставлення Століна, 2 – тест «Оцінка самоконтролю у спілкуванні» (за Маріоном Снайдером), 4 – «Комунікативні та організаторські схильності» (В. Синявський, В. Федорошин); 3 – методика «Діагностика рівня емпатії» (І. Юсупова); 5 – Фрайбургський багатофакторний особистісний опитувальник; 6 – Тест-опитувальник Кеттела для підлітків.

лою, тоді як для дівчат даного віку він має досить виражений зв'язок за трьома шкалами.

Характерною відмінністю хлопців даного віку є негативний вплив показника рівня комунікативного самоконтролю.

Отже, порівнюючи особливості розвитку комунікативних властивостей хлопців віком 12–13 та 14–15 років, варто зазначити такі спільні риси:

– вплив на розвиток комунікативної властивостей хлопців обох вікових груп підлітків мають такі показники, як рівень розвитку емпатії, дратівливість, сором'язливість і емоційна стабільність;

– на розвиток комунікативних властивостей хлопців віком 12–13 років додатково впливають такі показники, як потреба у спілкуванні та ступінь прийняття моральних норм. Проте у хлопців віком 14–15 років ці показники не мають впливу на розвиток комунікативних властивостей.

У хлопців віком 14–15 років також мають вплив такі показники, як самоповага та комунікативний самоконтроль, які не мають особливого значення для розвитку комунікативних властивостей хлопців 12–13 років.

Висновки та пропозиції. Отже, у нашому дослідженні ми емпірично визначили особли-

вості розвитку комунікативних властивостей хлопців-підлітків, а також визначили відмінності розвитку цих властивостей на різних етапах підліткового віку. На основі результатів кореляційного аналізу особистісними чинниками, що найбільше впливають на розвиток комунікативних властивостей хлопців-підлітків, можна вважати такі позитивні: рівень розвитку емпатії, потреба у спілкуванні, спрямованість на комунікацію, емоційна стабільність; та негативні чинники (тобто такі, рівень розвитку яких потребує психологічної корекції): рівень дратівливості, рівень самоконтролю, сенситивність, сором'язливість. Працюючи над розвитком вищезазначених особистісних якостей хлопців-підлітків, можна сприяти кращому розвитку комунікативної сфери та кращій соціалізації особистості.

Література:

1. Котлова Л. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. № 19. С. 95–99.

2. Латта Н. Пока ваш подросток не свел вас с ума. Пер. с англ. М. Яблокова. Москва : РИПОЛ-классик, 2012. 352 с.
  3. Лящ О. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту. *Психологія: реальність і перспективи* : збірник наукових праць РДГУ. 2016. Вип. 7. С. 135–139.
  4. Павленко Т. Особливості комунікативної сфери дівчат підлітків. *Становлення та розвиток особистості в умовах інформаційної війни* : матеріали ІХ щорічної науково-практичної конференції, м. Київ, 2 березня 2018 р. Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 140–142.
-

Pavlenko T. V. Features of development of communicative properties of teenage boys

The article presents and analyzes empirical data on the factors of communication development in adolescent boys and examines what intrinsic qualities act as factors in the development of their communicative properties. The developed diagnostic program, which is briefly presented in the article, examines the level of development of communicative properties and personal qualities, which by assumption could serve as factors for the development of these properties of the students who were included in the sample. By means of correlation analysis it was possible to find out what internal factors influence the level of development of communicative qualities of boys in adolescence in general and separately in the younger and older adolescents. Further attention was paid to the differences in the development of these properties between samples of younger and older adolescent boys. That is, in the sex you can find out what personal factor and with what intensity influences the development of communicative properties in a boy at the stated age, as well as at different age stages of adolescence. It is determined that the factors of development of communicative properties of teenage boys.

These are factors such as the level of self-esteem, the level of communicative self-control, the need for communication, the level of empathy, irritability, emotional stability, shyness, dependence on the thoughts of others (conformism-non-conformism). There was a conditional classification of factors into positive (those that should be promoted) and negative (those that hinder the development of communicative properties of adolescent boys. Additionally, the influence of factors of development of communicative properties at different age stages and on the sample as a whole was compared. That is, the article analyzes the common and distinctive features between the development of the communicative sphere in the younger and older adolescent boys, identifies the most significant positive and negative factors for the development of communicative properties, as well as comparing these data with the general sample. In general, the data can be used both in the work of school research and further studies of communicative properties of adolescents.

Key words: teens, boys, teens, communication, communicative properties.